

ЛІЛЛІ ЦЕКЛЕР

Бог чує молитву
Життя Теодора Цеклера,
розказане Ліллі Цеклер

Переклад з німецької

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
«ЛІЛЕЯ-НВ» 2007

В українському виданні книжки Лілли Цеклер «Бог чує молитву» про життя і діяльність німецького євангелістського пастора, провідника галицьких євангелістських німців, єпископа д-ра Теодора Цеклера (1867–1949) допитливий читач знайде яскраві сторінки історії німців нашого краю, приклади толерантного і мирного співжиття народів, які створили легенду пізньоавстрійського Станиславова, – німців, євреїв, українців і почасти поляків.

Ще за життя Т. Цеклер став «живою» легендою галицьких євангелістів, для яких він був Пророком у їхній діаспорі – Галичині, безстрашним критиком гітлерівського режиму і націонал-соціалізму.

У спогадах «Бог чує молитву» читач побачить надзвичайно глибоку й проникливу людину, яка близько сприймала наш край та її мешканців. До того ж саме українці називали його «Кир Теодор», засвідчуючи велику повагу до людини честі, порядності й проповідника миру між народами.

Видання містить розвідки професора Володимира Полека про Т. Цеклера, вулиці сучасного Івано-Франківська, пов'язані з німецькою громадою, а також реконструкцію родоvodu Цеклерів.

Наукова редакція і коментарі **Івана Монолатія**

Переклади поезій Т. Цеклера українською мовою
Володимира Капуцка (за українським виданням 2000 р.)

Об'єднання «Моє місто» висловлює вдячність **Галині Петросаняк**
за допомогу у виданні цієї книжки

У виданні використані поштівки з колекції **Зеновія Жеребецького**

*При оформленні обкладинки використано поштову листівку
із зображенням вулиці Цеклера у Станиславові*

Серія «Моє місто» друкується за сприяння:
Благодійної культурологічної фундації «Цинамоновий хрущ»,
п. Юрія Височанського, власника книгарні «Софія» (вул. Незалежності, 9)

ISBN 978-966-668-166-2 (№ 9)

978-966-668-149-5 (серія «Моє місто»)

© Іван Монолатій, 2007.

© Зеновій Жеребецький, 2007.

© Видавництво «Лілея-НВ», 2007

GOTT HÖRT GEBET

DAS LEBEN

Theodor Zöcklers

ERZÄHLT VON LILLIE ZÖCKLER

QUELL-VERLAG STUTTGART

Перше німецьке видання книжки «Бог чує молитву» з'явилося 1951 р.

САГА ПРО ЦЕКЛЕРІВ ЯК ПЕРСОНАЛЬНА ІСТОРІЯ СІМ'Ї І НАЦІЇ

Історична доля Галичини щонайменше останніх двох сторіч зумовила формування багатоетнічної та багатоконфесійної структури крайового суспільства. Воно по суті було конгломератом, де кожна етнічна група і національна спільнота зберігала свої національні особливості та розвивала духовну, матеріальну і політичну культури. Значну роль в історичній генезі Галичини відіграла німецька спільнота, якій належить чільне місце серед інших етнічних груп, що суттєво впливали на формування світоглядних позицій та європейського менталітету галичан¹. Німецтво і його культура співіснували поряд і в тісному взаємозв'язку з духовними і культурними надбаннями інших етносів краю. Ці взаємини розвивалися на *колективному* і *персональному* рівнях.

Про колективні взаємини, правда, ще як контакти, свідчать найдавніші повідомлення про тимчасову появу в Галичі німецьких купців. Вони сягають ще другої половини IX ст. Згодом до них приєдналися торговці з Австрії, Силезії та Саксонії. Поряд з ними німці прибували сюди і як мандрівники, місіонери, як учасники різних посольств. Торгові візити німецьких купців продовжувались і в X–XI ст., що підтверджують знахідки германських динаріїв та вендок.

Від початку XI ст. невеликі групи німців починають осідати й обживатися в містах Галицького князівства і вести тут свої торговельні справи. Звісно, що й військово-дипломатичні контакти галицьких князів з різними німецькими політичними угрупованнями призвели до появи німецьких воїнів, які брали участь у військових діях на боці руських правителів.

Приплив німців на галицькі землі пожвавився після татарської навали 1240–1241 рр. і знищення наших давніх міських поселень. У той час князі запрошували німців для їхньої відбудови та розвитку торгівлі й ремесел.

¹Охочим більше дізнатися про ці процеси рекомендую свої праці: І. Монолатій, «Німці у Галичині (1772–1923 рр.): координати німецько-українських взаємин», Львів-Коломія 2001; І. Монолатій, «Від контактів до співпраці. Соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1923 рр.)». Ч. I: «Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923 рр.)», Коломия 2002 та інші.

Для заохочення колонізації німцям надавали різні привілеї (звільнення на деякий час від податків тощо), широке самоврядування та власне судівництво згідно з маґдебурзьким правом. Уже в першій половині XIII ст. князь Данило Романович стягав до Холма «німців і Русь, іноязичники і ляхи». Пізніше німці прибували до Володимира-Волинського, Луцька, Львова, Перемишля, Ярослава й інших міст. Особливо сприяв поселенню німців у Галичині князь Юрій Болеслав Тройденевич. Німецькі колоністи продовжували переїжджати до міст, в яких вони оселялися ще за часів Галицько-Волинського князівства. Їхні великі колонії були Перемишлі, Дрогобичі, Самборі, Галичі, Коломиї, Снятині та інших містах.

Після окупації Галичини Польщею у 1387 р. почалася певна деморалізація верхніх верств українського населення, носіїв традиційної національної культури, що вело до поширення не тільки польських, але і німецьких впливів. Особливо ці впливи відчувалися в економіці краю. З'являється нова господарська одиниця – фільварок як система феодалного визиску, який ґрунтувався не тільки на примусовій праці українських селян на пана день-два на тиждень, але і на впровадженні нових засобів виробництва. Замість дерев'яної сохи поширюється плуг із залізним лемехом, починають використовувати добрива. Німецькі фахівці та ремісники – будівельники, ковалі, золотарі, броварники й інші приносять із собою досконаліші технології і нові взірці побутових виробів. Вплив німецької колонізації надавав нашим містам певних рис середньоевропейськості в архітектурі, господарстві, самоврядуванні і позначився і на термінології в торгівлі, ремісництві, організації ремісничих цехів. Про рівень німецьких впливів може говорити те, що з німців часто вибирали вїттів та членів міських управ, а міські документи і книжки писали німецькою мовою.

Коли 1772 року Галичину інкорпоровали до складу монархії Габсбургів, розпочали якісно новий етап колонізації і відповідне впровадження адміністрації за австрійським взірцем, яка намагалася розширили німецькі суспільно-культурні впливи в Галичині.

Згідно з цісарськими указами Марії Терезії та Йосифа II австрійські чиновники намагалися проводити германізацію нашого краю, сприяли переселенню німецьких колоністів, надавали їм різні пільги. Крім безкоштовного наділу землі, переселенців на певний час звільняли від податків і військової служби. Перші німецькі колоністи прийшли з німецьких земель Баден, Вюртемберг, Гессен, Пфальц. Але переселенців не було аж так багато, по всій Галичині було створено

лише приблизно 250 поселень колоністів, здебільшого маленьких сіл або присілків-хуторів². Однак широкій німецькій колонізації краю перешкоджало його аграрне перенаселення.

До того ж прибулі колоністи не становили монолітної спільноти. Ба більше, знадобилося понад століття, щоб дифузна маса німецьких поселенців перетворилася на те, що сучасні дослідники називають «німецькою спільнотою». Факторів, які особливо на початку колонізації розділяли німецьких поселенців на окремі спільноти, було декілька. Головні з них – етнічний, мовний та конфесійний. З часом актуалізувалися такі роз'єднувальні фактори, як географічний, економічний і правовий, у той час як етнічний та мовний втрачали свою початкову силу.

Як німці-колоністи практично не бачили різниці між сусідами українцями і поляками, які мали виразно відмінні життєві практики, так і в очах українських та польських селян католики, лютерани, сепаратисти, реформати, гуттерці, меноніти, шваби, голландці, гессенці були «німцями». Місцеві люди називали колоністів швабами на відміну від німців – цісарських урядників, так само як польських селян називали мазурами, а польську шляхту – ляхами. У ярмарковий день по містах і містечках Галичини швабів можна було пізнати за їхніми казайками, а швабок – за керсетами та чорними спідницями. Відрізняючись від решти населення і зовнішнім виглядом, і вірою, і звичаями, на ярмарку німці мали розумітися з покупцями і продавцями інших національностей. Отож вони мусили знати українську та польську мови. Так реалізовувався принцип німецьких колоністів «Leben und leben lassen» («Жити і давати жити іншим»).

Леопольд фон Захер Мазох писав про взаємини німців та слов'ян Галичини так: *«Спільними для всіх (німців) є німецька серйозність, німецький хід думок, поміркованість і працьовитість. Вони подобаються місцевим слов'янам, та їхній характер, яким би добрим він не був, не дуже делікатний, а їхні манери нерідко вражають грубістю. Натомість тон, звичаї поляка діють на німця дуже привабливо, і він прагне якнайшвидше їх засвоїти»*. І далі: *«Онімеченою Галичина не буде ніколи. Польський елемент надто сильний і освічений, а русинський довів свою незламну впертість відтоді, як йому було надано рівні права, і розвивається він швидко і потужно»*.

²Перелік колоній, чисельність громад і віровизнання: І. Монолатій (упор.), «Німецькі колонії Галичини у таблицях. Довідник», Коломия, 2000.

Ізольованість німецькомовних колоністів мала не так етнічну, як соціальну природу, і в цьому плані німецький поселенець за соціокультурними характеристиками був набагато ближчий до українського селянина, ніж до німця-підприємця або суспільного діяча, а життєві практики українських селян та німецькомовних колоністів мали набагато більше спільних, аніж відмінних рис, як-то: традиціоналізм, консерватизм і відносна замкненість общинного життя, велика роль етнічної і релігійної відчуженості тощо.

Єдиним чинником, який як на початку колонізації, так і в подальшому чітко і безкомпромійно поділяв таку неоднорідну масу німецькомовних колоністів на декілька великих груп, була конфесійна належність. На основі цієї ознаки виділяють три групи німецьких колоністів Галичини – це лютерани, католики та меноніти. В середині цих груп або існували з самого початку, або формувалися пізніше різні релігійні течії.

Як мені відомо, упродовж 1782–1814 рр. процеси колонізації Галичини відбувалися досить повільно. Так, у 1786 р. на 3087 родин колоністів лютеранів було 1445 родин (47%), католиків – 1216 (39%), реформованих – 398 (13%) і менонітів – 28 (1%). До 1814 р. в німецьких колоніях мешкало приблизно 20 000 колоністів, з них – приблизно 12 000 осіб євангелістського віровизнання. В подальші роки заселення краю тривало, однак значною була приватна колонізація. Кількість євангелістів у Галичині на кінець 40-х рр. XIX ст. становила 30 000 осіб, а 1880 р. – 40 919.

Протестанти, які прибували до Галичини, отримували право організувати парафії на власні кошти. Першу протестантську парафію утворили в Стадлі, наступну – в Райхсгаймі. В засягу йосифінської колонізації утворилися євангельські гміни у Львові, Райхенаві і Брігідау. До 2-ї половини 60-х рр. XIX ст. кількість пасторатів зросла до 25-ти, з яких тільки 3 були реформованими: Йозефсберг, Кенісберг і Коломия-Багінсберг. Для організаційного оформлення спільноти розпорядженням від 7 травня 1789 р. територію Галичину поділили на два сеньйорати з центрами в Білій і Львові. До першого сеньйорату спочатку належали парафії: Біла, Підгір'я, Райхсгайм, Ранішав і Стадло; до другого: Львів, Брігідау, Дорнфельд, Гартфельд і Заліщики. До 1804 р. території обох сеньйоратів підлягали Силезько-Моравській суперінтендантурі з центром у Цешині. Названа суперінтендантура була найбільшою в Євангелістській Церкві Австрії того часу.

На поч. XIX ст. осередки євангельських церковних правлінь діяли вже у 12-ти колоніях та містах Галичини: Львові, Гартфельді, Йозефові, Райхау, Бандрові, Дорнфельді, Брігідау, Йозефсберзі, Гельсендорфі, Унтервальдені, Угартсталі і Заліщиках. Пізніше великого значення набувають міські євангельські управи Стрия, Станиславова і Коломиї. Всі євангельські центри від 1804 р. ввійшли до Галицько-Буковинської суперінтендатури Церкви авґсбурзького і гельвецького визнання, коли Галичину відділили від Силезії-Цешинської в організаційному плані. До 1810 р. в Галичині перебувало 12 тис. євангелістів, які утворювали 19 церковних правлінь (17 авґсбурзького і 2 гельвецького визнання).

Зауважу, що ані імператорський двір, ані австрійський уряд не мали чітко окресленої політичної програми стосовно німецьких конфесійних спільнот у Галичині³. До середини XIX ст. держава надавала колоністам фінансову допомогу – головним чином при утворенні й утриманні євангелістських шкіл. Це пояснювалося тим, що протестанти в Галичині становили численну діаспору, адже їхні колонії містилися одна від одної на віддалі кількох або кільканадцятьох кілометрів.

Від другої половини XIX ст. спостерігається згортання державної підтримки щодо німецьких колоністів у Галичині з боку австрійської влади. Поступово зменшено фінансування для шкіл та євангелістських громад. У найважчій ситуації Євангелістська Церква авґсбурзького та гельвецького визнань опинилася після 1867 р., коли Галичина здобула автономію. Згідно з нею край отримував не тільки власний сейм і місцеве самоврядування, а й власне самоуправління в шкільництві та віросповіданнях. Мовою урядування і викладання в навчальних закладах визнали польську. Одночасно державні розпорядження стосовно публічних шкіл від 1869 р. не виокремлювали євангелістських німецьких шкіл. Надалі такі школи трактувалися лише як приватні. Євангелістські громади зобов'язувалися сплачувати подвійний податок – на утримання державних і приватних шкіл. Це призвело до занепаду більшості протестантських шкіл у Галичині.

Причинами такої ситуації стали еміґрація німців з Галичини й посилення процесів колонізації. На виїзд німців вплинув і економічний

³ Про це докладно див.: І. Монолатій «Німецькі етноконфесійні спільноти у Галичині (1774–1914 рр.)», [в:] «Галичина. Всеукраїнський науковий і краєзнавчий часопис», № 11, Івано-Франківськ, 2005, с. 178–192.

чинник – поступове перенаселення Галичини і роздроблення земельних ділянок. Зокрема в кінці XIX – на поч. XX ст. в середовищі галицьких німців почався процес поділу землі між дітьми, що в кінцевому результаті призвело до дроблення наділів і знижувало ефективність німецьких господарств.

Розуміючи не вигідність роздроблення землі, німецькі колоністи намагались вжити запобіжних заходів і одним з них вважали переселення в інші регіони імперії, де цих негативних явищ можна було б уникнути. Пізніше за внутрішніми міграціями почався еміграційний рух до Росії (Волинська губернія) і Північної Америки (США, Канада). В цих місцевостях утворювалися осередки так званої «німецької галицької еміграції».

З огляду на ці процеси чисельність німців у Галичині в 1880–1910 рр. значно зменшилася: від 277 223-х осіб у 1880 р. до 197 719 – у 1890 р., 176 064 – у 1900 р. і 64 845-ти осіб – у 1910 р. Таке зменшення відбулося завдяки німцям католицького віровизнання. А от чисельність евангелістів 1880–1890 рр. дещо зросла, а потім, до 1910 р., спала з приблизно 40-ка тис. до 30 186-ти осіб.

Не менш популярним був так званий «пруський» напрям еміграції. Його пік настав 1899 р. і тривав перші роки XX ст., адже значна частина галицьких колоністів переїхала до Західної Пруссії, а також у район Познаня. Для багатьох німців це означало фактично репатріацію, бо саме звідти частина з них прийшла в Галичину.

Як бачимо, вже на поч. XX ст. німецька спільнота в Галичині не була абсолютно осілою в регіоні і для неї були характерні різноманітні міграційні процеси. Для Євангелістської Церкви авґсбурзького та гельвецького визнань це означало, що значна частка вірних у нових умовах приймала католицтво, а колись великі євангелістські парафії Галичини нерідко ставали мішаними. Головною причиною при таких переходах найчастіше було бажання вступити в змішані шлюби.

Як бачимо, галицькі євангелісти опинилися в досить драматичній ситуації. Тому-то духівництво намагалося підсилити релігійне життя німців Галичини різноманітними душпастирськими акціями. В рамках такої «оборонної акції віри» 1903 р. утворено друкований орган їхньої Церкви – «Evangelisches Gemeindeblatt» («Євангелістський общинний листок»), а 1907 р. спільно з німецькими католиками організовано «Bund der christlichen Deutschen in Galizien» («Союз Німців-Християн Галичини») – орган для розвитку національного життя колоністів. Від

1908 р. за співпраці євангелістських пасторів розпочалася діяльність щадничих кас взаємної допомоги «Reiffaisen Sparkasse» (так званих «Райфайнзенівок»).

Небуденною постаттю, яка внесла помітне пошвавлення в життя євангелістів Галичини й сприяла міжконфесійному порозумінню, був пастор Теодор Цеклер (1867–1949), названий сучасниками «людиною Церкви і світу народів».

Майбутній релігійний і громадський діяч – **Конрад Едуард Еміль Карл Теодор Цеклер** (див. в додатках «Родовід Цеклерів...») народився 5 березня 1867 р. в померанському Грайфсвальді в сім'ї професора позитивістської теології Отто Цеклера. Батьки Теодора походили з німецької землі Гессен. Вищу освіту юнак здобув в університеті Лейпцигу, де на семінарах професора Франца Деліча зацікавився народом Старого Заповіту – гебреями і їхніми стосунками з християнами. Це й визначило шлях в академічній і практичній діяльності. Певним етапом його діяльності як теолога-позитивіста стало видання 1895 р. у Лейпцигу докторської праці «З гебрійського коментаря Єхієля Ліхтенштайна до Нового Заповіту».

В січні 1891 р. 24-річний випускник університету як учасник відомої на той час «Єврейської місії на Сході» прибув до Станиславова. Тут він мусив був тимчасово замінити свого товариша в релігійних

Подружжя Цеклерів. Архівне фото

практиках. Однак саме з цим галицьким містом була пов'язана його щоденна праця як євангелістського душпастира впродовж цілих 49-ти років – майже півстоліття! Супроводжувала Т. Цеклера молоденька дівчина з Німеччини Ліллі Бреденкамп (1872–1968), яка й стала його супутницею і дружиною на довгі роки життя. Саме Ліллі Цеклер пізніше й розповіла про вже пережите і вистраждане у спогадах «Бог чує молитву»⁴.

⁴Використане видання: «Gott hört Gebet. Das Leben Theodor Zöcklers. Erzählt von Lillie Zöckler», Stuttgart 1983; Перше українське видання: «Бог чує молитву. Життя Теодора Цьоклера, розказане Ліллі Цьоклер», Івано-Франківськ [2000].

У Галичині Т. Цеклер побачив *«розсіяну купку німців, які у своїх здебільшого досить бідних колоніях животіли серед польського, українського і єврейського населення краю»*. Тому-то простір для праці євангелістського пастора справді був чималий.

За короткий час Станиславів став центром євангелістської спільноти краю: тут Т.Цеклер утворив відомі в Європі добротні заклади, доклав чимало зусиль до порятунку євангелістського шкільництва напередодні і під час Першої світової війни, налагодження українсько-німецьких взаємин у часи ЗУНР. Слід, мабуть, погодитися з Тарасом Прохаськом, що це був той випадок, коли одна людина змінила життя цілої громади. Т. Цеклер так інтенсивно взявся за розбудову місцевого німецького життя, що до 1915 року воно було організоване досконаліше, ніж українське, польське і єврейське.

В Станиславові за активної участі і посередництва Т. Цеклера діяли німецькі народна школа, гімназія, сиротинці, будинки для молоді, крамниці, ощадна каса, майстерні, квартири для робітників, органістів, прибраних батьків сиріт, молодих теологів, інтернат для гімназистів, читальні й умивальні, кухні та їдальні.

Ще 1898 р. Т. Цеклер почав будівництво школи по вулиці Келінського (теперішній вул. Лепкого). Однак тоді було споруджено лише невелику німецьку школу. Її приміщення досі збережене і є одним з корпусів школи №11. А вже 1905 р. в Станіславові з'являється нова німецька школа.

Для духовних потреб 1896 р. пастор заклав «Будинок дитини», а 1913-го – євангелістський дияконський дім «Сарепта». У нашому місті 1904 р. Т. Цеклер започаткував вихід щомісячного періодичного видання «Stanislauer Evangelischen Gemeindeblatt» («Станиславівський євангелістський обшинний листок»), який редагував до 1939 р. включно.

А сама німецька колонія, в якій городи і сади німецької громади сусідили з дерев'яними будинками у тірольському стилі, містилася між теперішніми вулицями Незалежності, Бандери, Шухевичів і Височана. Тут мешкали і Цеклер, і його діти, тут були будинок директора народної школи, будинок для дошкільнят, лікарня для дітей – всі по колишній вулиці Розумовського, 25 серпня 2007 р. перейменованій українською владою на честь німецького пастора.

Вивіска на сучасній вулиці Теодора Цеклера в Івано-Франківську

У Станиславові у Т. Цеклера і Л. Бреденкамп народилися діти – донька Елізабет (1895–1989) і син Мартін Конрад (1911–1988). У цьому ж місті 1915 р. поріднилися родини Цеклерів і Червенцелів через шлюб доньки з Гайнріхом Червенцелем. Однак їхнє сімейне щастя було недовге, бо в липні 1917 р. чоловік помер.

Відносно спокійне життя громади і Цеклерів тривало недовго. Перша світова війна внесла радикальні зміни в життя галицьких евангелістів. Перед загрозою великої суспільної і національної катастрофи, яка неминуче наближалася, й наступу російських військ у вересні 1914 р. значна частина місцевих протестантів евакуювалася. Зі спогадів втікачів відомо, що вони «рухалися пішки гарною осінньою Галицькою землею. Вночі... спали на соломі в німецьких, українських або єврейських школах. Рано-вранці вирушали далі; для дітей це було мовби шкільною екскурсією, на лісовій галявині читали молитви, співали та розповідали історії...» Зокрема між ними були станиславівські благодійні установи, які церковна влада вирішила перенести до австрійської місцевості Галлнойкірхен.

За досить короткий час Галлнойкірхен став осередком допомоги для втікачів з Галичини, розпорошених по цілій Австрії. Значну за обсягом роботу тут виконував Т. Цеклер, який, незважаючи на воєнні дії, продовжував видавати двотижневик «Evangelisches Gemeindeblatt».

У цьому виданні, яке «*приносило розраду одиноким і тим, що впали у відчай, підбадьорювало їх і показувало їм, що церква, яка в особливому сенсі була їхньою Батьківщиною, була живою спільністю*», постійно друкували зібрані адреси німецьких утікачів і солдатів австро-угорського війська. Саме з Галлнойкірхена вийшла ініціатива створити «Комітет суспільної опіки для німецьких утікачів з Галичини та Буковини» з централею у Відні. Впродовж грудня 1914 – серпня 1915 рр. за ініціативи комітету для галицьких німців удалося зібрати приблизно 445 тис. австрійських корон.

До допомоги постраждалим від воєнних дій, пограбувань та знущань окупаційної російської влади галицьким німцям нерідко прилучалися євангелістські організації і спеціальні благодійні фонди, створені як у самій Німеччині («Товариство Густава Адольфа в Лейпцигу»), так і на сусідніх з нею територіях («Литовська спільнота реформованих євангелістів»). Навесні 1915 р. під керівництвом Т. Цеклера організували гуманітарну експедицію для допомоги населенню Східних Карпат, які до того часу залишили російські війська.

Сама ж родина Цеклерів у той час переховувалася спершу в Лінці, а згодом у Швейцарії. Вже після відходу російських військ з краю у травні 1915 р. Т. Цеклер повернувся до Станиславова і зайнявся відновленням церковного і шкільного життя місцевих німців. Справу відродження спільноти утруднював і той факт, що всі вчителі були мобілізовані до австро-угорської армії. Невдовзі, восени того ж року, з ініціативи євангелістського правління в Станиславові в приміщенні школи сестер-дияконис відкрили курси для шкільних сестер. Основні педагогічні дисципліни тут викладали старша сестра Ніцше, директор Йоганн Мюллер, пастор Макс Вайдауер, парох Юліус Шік, Ліллі Цеклер, вікарій Віктор Вагнер.

Невдовзі назавжди завалилася Габсбурзька монархія, а тому в період національно-визвольних змагань галицьких українців 1918–1923 рр. Т. Цеклер чітко і недвозначно проявив себе як людина міжжетничних компромісів і міжконфесійного миру. Зокрема це стало можливим за обставин, коли за сприяння влади Західно-Української Народної Республіки в Станиславові відкрили німецьку гімназію. Адже ще в 1918 р. Теодор Цеклер просив уряд ЗУНР дозволу на її побудову. Українська влада на це погодилася, і 10 лютого 1919 р. у Станиславові відкривається німецька гімназія (тепер – школа № 11), яка проіснувала до 1939 р.

В Станиславівській німецькій гімназії Т. Цеклер і його однодумці закладали підвалини міжнаціональної толерантності, гуманістичних наук, духовної обнови національного життя не лише галицьких німців,

але й українців. Адже німці Галичини під час повстання ЗУНР у своїй більшості поставилися із симпатією до українського визвольного руху. Вони мали представника від німецького населення Галичини в Українській Національній Раді, а багато військовиків з числа німців пристало до Української Галицької Армії, розділивши з українцями і радість перемог, і гіркоту поразок. Це вже була справжня українсько-німецька співпраця.

Поза історією недавніх бездержавних націй – українців і поляків життя Цеклерів продовжувалося. В 1919 р. вже згадувана донька Т. Цеклера – Елізабет удруге вийшла заміж. Її чоловіком став Фрідріх Вільгельм Лемпп. У нового подружжя народилися Цеклерові онуки – Гайнріх Едуард (1919–1944), Отто Евген (1921–1942), Теодор Рудольф (1923–1944) і Ева-Марія, яка живе й нині. Всі сини Фрідріха Вільгельма Лемппа загинули під час Другої світової війни у Росії.

У 1920-ті, вже за іншої політичної обстановки, як провідник «Церкви авґсбурзького та гелвецького визнань у Малопольщі» Т. Цеклер суттєво спричинився до активізації українського евангелістського руху в Станиславові і Коломиї. Наслідком цього дещо пізніше і за формальної участі інших духовних осіб стали утворення Української Євангелістської Реформованої Церкви й спільні святкові українсько-німецькі богослужіння. Цікаво, що за свою екуменічну діяльність між українцями, поляками і гебреями Т. Цеклера у неспокійне міжвоєнне удостоїли звання почесного доктора теологічного факультету університету в Лейпцигу. В 1938 р. Силезький університет Фрідріха Вільгельма у Бреслау (тепер – Вроцлав) присудив Т. Цеклерові премію Миколая Коперніка за його дослідження «Німці у Польщі», яке було по суті новим виданням попередньої праці про німців у Галичині.

До речі, евангелістський пастор за своє довге життя написав і видав 17 книжок на історичну й теологічну тематику, кілька десятків поезій, відредагував 2 періодичні видання. Усі, звісно, німецькою мовою. Хоча слід здогадуватися, що він знав і розмовляв і польською, й українською, й ідиш. Найцікавішими для нас сьогодні є зокрема ті, що безпосередньо стосуються українців та німців нашого краю. Зокрема, це: «Наша місія в діаспорі» (1896), «Євангелістський дитячий дім у Станиславові» (1912), «Німці в Галичині» (1915; 2-ге вид. 1917), «Меморіал до справи евангелістсько-українського руху в Малопольщі» (1933), «Різдвяне прохання евангелістських установ у Станиславові» (1935), «25 років дияконської праці в польських Карпатах» (1938).

Незважаючи на те, що діяльність Т. Цеклера була спрямована на пошук міжнаціональної і міжконфесійної злагоди, його «опікала» турботою польська поліція, яка напередодні Другої світової війни заарештовувала євангелістського єпископа. Коли ж за пактом Молотова-Ріббентропа пізньої осені 1939 р. галицькі німці отримали можливість виїхати до Третього Райху, понад 70-річний Т. Цеклер і його сім'я проти Різдва 1939-1940 рр. виїхали на батьківщину. Як зазначають Цеклерові біографи, навчений у боротьбі німців у діаспорі, він дуже швидко відчув, що національне піднесення у Німеччині у формі націонал-соціалізму не приведе до добра.

В лихоліттях Другої світової війни Т. Цеклер не покидав думки про духовну обнову німецьких євангелістів, усіма силами намагався об'єднати розсіяну, тепер уже нібито й на батьківщині, галицьку протестантську спільноту. Він не полишав думок про Станиславів, куди, за деякими свідченнями, приїздив неprivітного 1943 року. Проте подальша доля Т. Цеклера була пов'язана з німецькими землями.

У Ліссі, віднайшовши притулок у домі дочки, він став духівником галицьких переселенців. Потім була поспішна втеча у січні 1945 р. Спочатку в Оберлінгаузі у Берліні, потім у дияконському будинку в Дессау Т. Цеклер знайшов притулок зі своїми рідними. Після американського бомбардування Дессау він віднайшов свою останню земну пристань у Штаде, там, куди приїхали сестри і співробітники із

Теодор Цеклер. Архівне фото

Станиславова, серед них і діти Т. Цеклера. Вже наступного року він став ініціатором утворення «Допоміжного комітету галицьких німців Церкви авґсбурзького та гельвецького визнань» – установи, яка об'єднала німецьких утікачів, розкиданих по цілій Німеччині. Ця інституція працює донині. Просте земне щастя бути в колі однодумців і рідних було вже недовгим. 18 вересня 1949 р. у Штаде він спочив у Бозі. Похоронили провідника галицьких євангелістів на кладовищі Горстфрідгоф, на якому й сьогодні перебуває його гріб.

Ще за життя Т. Цеклер став «живою» легендою галицьких євангелістів, для яких він, як свідчать німецькомовні джерела, дійсно став Пророком у їхній діаспорі – Галичині. Численні публікації, які свідчать про духовний, суспільний та поетичний образ Т. Цеклера, з'являлися впродовж цілого ХХ століття і, слід думати, ще довго будуть актуальними як з наукової, так і з громадянської позицій не лише німецькомовних авторів. Так принаймні вважає нащадок Т. Цеклера – 82-річний Крістіан Еразмус Цеклер у 400-сторінковій праці «Життя для дітей. Теодор Цеклер у 1867–1949 рр.» (2005), щедро проілюстрованій тогочасними світлинами.

Лілі Цеклер. Архівне фото

Спомини про Т. Цеклера опубліковані 1951 року. Їхня назва – «Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера, розказане Лілі Цеклер». У проміжку між 1951 і 2003 роками ці тексти перевидавали чотири рази. Їхній переклад українською мовою сьогодні пропонує серія «Мое місто», адже тут описана суттєва частка сімейної і національної історії німців, яка стосується Галичини і Станиславова, німецько-українських взаємин.

Це правда, що Т. Цеклер ніколи не зрікався своєї німецькості і засвідчив свою відданість Церкві й Батьківщині не лише словами, а й ділами. Завдяки його подвижництву й підтримці видавали часописи, відкривали школи й сиротинці, а німецьке слово, спрямоване на пошук діалогу, звучало у важких українсько-польських суперечностях доби ЗУНР. Його життя і жертвна праця, через десятки років звернені до читача через його дружину Лілі, розповідять нам, українцям, не лише про минуле обох великих європейських народів, яких еднають давні і тривалі взаємини, а й стануть підтримкою в сьогоднішньому нашому житті принципів християнського співжиття.

У спогадах «Бог чує молитву» ми побачимо надзвичайно глибоку й проникливу людину, яка близько сприймала наш край та її мешканців,

яка своїми спогадами і роздумами намагалася пояснити місце і роль Т. Цеклера як великого екуменіста, християнина в повному розумінні цього слова, який, крім того, намагався надати українській справі злагожденості. До того ж саме українці називали його «Кир Теодор», засвідчуючи велику повагу до людини честі, порядності й проповідника миру між народами. Тож вчитаймося у спогади його дружини і побачмо людину з великим почуттям християнської любові.

...Якщо для галицьких українців постать Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького є глибоко символічним образом Праведника світу, то для галицьких німців і німців-переселенців з наших земель, – і католиків, і протестантів, – особа Теодора Цеклера є фігурою загальнолюдського масштабу. Сьогодні маємо добрі приклади для наслідування: Кир Андрей і Кир Теодор – справжні велетні національного духу для наших обох народів, які власним прикладом і життям засвідчили відданість Богові, власному народові та Церкві...

Іван Монолатій

Вітання зі Станиславова. Поштова листівка кінця XIX століття

ВІД НАУКОВОГО РЕДАКТОРА

Публікуючи нове українське видання книжки Лілли Цеклер «Бог чує молитву», ми не надаємо переваги певній національності чи конфесії, як і не даємо власної оцінки життю і діяльності родини німецьких євангелістів Цеклерів.

Обговорюючи можливість такої публікації, івано-франківське об'єднання «Мое місто», до якого входять історики, краєзнавці, митці й колекціонери, дійшло одностайної згоди, що таке видання спогадового характеру має неперехідну історичну вартість як суттєве джерело з історії Станиславова, його німецької спільноти і нашого краю загалом.

Сьогоднішнє видання, зокрема переклад з німецької, суттєво виправлене і доповнене необхідними примітками і коментарями. Однозначні похибки перекладу, пов'язані із історичним матеріалом, беззастережно виправлені. В дужки [] взяті слова смислового навантаження, яких потребував би переклад для сучасного українського читача; подекуди в тексті в дужках *курсивом* виокремлені поняття, які для читача могли б бути незрозумілими, а тому їхній контекст, на відміну від оригіналу, суттєво змінений.

Сподіваємося, що нинішнє видання знайде свого допитливого читача, розпочне цікаву наукову дискусію, активізує зацікавлення минувшиною нашого міста.

*Іван Монолатій,
історик німецько-українських взаємин,
доктор Українського Вільного Університету в Мюнхені*